MUSTAQILLIK YILLARIDA NAVOIY VILOYATI YENGIL SANOATI

Xoliqulov Shuxratjon Boymaxammadovich,
Buxoro davlat universiteti erkin tadqiqotchisi.
UDK: 94(575.1)
https://orcid.org/0009-0007-9635-1022

Annotatsiya: Jahonda aholini sifatli yengil sanoat mahsulotlari bilan ta'minlash BMT ning ming yillik rivojlanish dasturida global muammo sifatida qaralmoqda. Yengil sanoati korxonalari doimiy ravishda moddiy-texnikaviy jihatdan sifat va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladigan uskunalar bilan qayta jihozlanib borishini taqozo etadi. Yengil sanoatidagi tarkibiy o'zgarishlar, o'sib borayotgan aholi ehtiyojlari bilan bog'liq masalalarni hal qilish, ushbu tizimni doimiy monitoring qilib borish imkoniyatini ilmiy tahlil qilish mavzuni zaruriyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Navoiy viloyati, yengil sanoat, G.I.Norkuvatova, paxta tozalash uskunalar, noto'qima materiallar, "Navbahor Tekstil".

Аннотация: Обеспечение мирового производства качественными производственными процессами рассматривается во всем мире в Программе развития тысячелетия Организации Объединенных Наций. Английским предприятиям приходится перерабатывать оборудование, служащее повышению качества и эффективности материально-технической жизни в условиях непрерывного производства. Выявление проблем с изменениями англоязычного контента, постоянный мониторинг отслеживания, внесение изменений.

Ключевые слова: Навоийская область, легкая промышленность, Г.И. Норчуватова, хлопкоочистительное оборудование, нетканые материалы, «Навбахор Текстиль».

Abstract: Ensuring world production with quality production processes is considered globally in the Millennium Development Program of the United Nations. English enterprises have to process equipment that serves to increase quality and efficiency from material and technical life in continuous production. Identifying issues with changes to English content, continuously monitoring tracking, making changes.

Key words: Navoi region, light industry, G.I. Norchuvatova, cotton ginning equipment, non-woven materials, "Navbahor Tekstil".

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar tufayli yengil sanoatni yanada rivojlantirish, yangi marralarni egallash, zamon bilan hamnafas rivojlanish, xalqimizning manfaatini himoyalash: "zamonaviy korxonalarni ko'paytirish orqali paxta xom ashyosini qayta ishlash, tayyor mahsulot eksportini kengaytirish zarur. Bu esa,engil sanoat uchun zarur bo'lgan jahon andozalariga mos ilg'or innovatsiyalarni joriy qilishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borish dolzarb masala hisoblanmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Navoiy viloyati yengil sanoatini tadqiq etish borasida Karshiev R.M. ilmiy tadqiqotlarida 1958-1990 yillar kesimida[1], M.Vohidova O'zbekistonda tadbirkorlikning rivojlanishida xalqaro iqtisodiy integratsiyaning ta'siri (Navoiy viloyati misolida)[2], F.U.Shamiyev Xorijiy sarmoya jalb etish jarayonini faollashtirish (Navoiy viloyati sanoati majmui misolida) [3], G.I.Norquvatova "Mintaqada yengil sanoatni rivojlantirish va hududiy tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Navoiy viloyati misolida) [4] mavzularida nomzodlik dissertatsiyani himoya qilgan.

Respublikada mustaqillik yillarida yengil sanoat tarixini hududlar kesimida o'rganishga

bag‘ishlangan bir qator monografiyalar yaratildi [5,6,7,8,9,10,11, 12,13,14,15].

X.R.Raupov esa O‘zbekiston aholisini yengil sanoati iste’mol mollari bilan ta’minlash mavzusida ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Yuqorida qayd qilingan tadqiqot ma’lumotlaridan dissertatsiyani hududlar kesimida qiyosiy tahlil etishda foydalanilgan[16].

F.U.Xolmanova 1991-2020 yillarda O‘zbekistonda yengil va oziq-ovqat sanoati rivojlanish tarixini Surxondaryo viloyati misolida ochib bergan[17].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Sovet davlati inqirozga uchrashi arafasida O‘zbekistonda bo‘lgani kabi, Navoiy viloyatida ham yengil sanoat tarmoqlari sanoqli bo‘lib, ularni qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish markazda o‘tirganlar yo‘l-yo‘rig‘i bilan amalga oshirilgan edi. Istiqlol tufayli, sanoatning barcha sohalari singari yengil sanoatda ham mavjud inqirozni bartaraf etish uchun tizimli chora-tadbirlar amalga oshirila boshlandi. Yengil sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish ishlari olib borildi. Albatta bu o‘zgarishlarni amalga oshirish o‘z-o‘zidan bo‘lgani yo‘q hamda ma’lum bir qiyinchiliklar ham bo‘ldi. Jumladan, Sovet davlati inqirozga uchrashi bilan moddiy-texnik ta’minot izdan chiqdi. sobiq tuzum davrida respublikamizning iqtisodiyoti bir tomonlama rivojlangan, faqat xom-ashyo yetishtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, mash’um salbiy oqibatlarga olib kelgan paxta yakkahokimligi avjiga chiqqan edi.

1993-yil 11-iyun kuni Navoiy viloyati hokimining “Viloyat agrosanoat majmuida iqtisodiy islohotlarning borishi va uni jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga muvofiq, tumanlarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi sanoat korxonalarini ko‘paytirish, mavjud shunday korxonalar quvvatini oshirib borish, qayta ishlash texnologiyasini zamon darajasiga olib chiqish yuzasidan tegishli topshiriqlar berildi[18].

Viloyat bo‘yicha paxta tozalash uskunalarning nosozligi, ishlab chiqarishga ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlari joriy etilmayotganligi tufayli me’yoridan ziyod paxta chang va chigitga chiqarib yuborilgan. 1992-yilda Xatirchi paxta tozalash zavodida uskunalar eskirganligi sababli, 1261 tonna paxta chang va chigitga chiqarib yuborildi[19].

Bozor iqtisodiyoti va respublikamizda keng ko‘lamli amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar paxta tayyorlash korxonalarining ilgarigidek faqat tayyor mahsulotni qabul qilib olish emas, balki, bevosita paxtani qayta ishlash, uni realizatsiya qilish jarayonida ishtirok etishni taqozo etgan.

Bu davrda odamlarimiz qoniga va ongiga singib ketgan “Hamma narsa davlatniki” degan fikrni tamoman yo‘qotish uchun hukumatimiz tomonidan jiddiy ishlar amalga oshirildi. Mustaqil davlatimizning kelajak avlodlari o‘z mulkiga egalik qilishlari, samarali mehnat faoliyatlarini olib borish uchun yetarli imkoniyatlar yaratildi.

1993-yilda Navoiy viloyatida 13 ta mahalliy, 21 davlat savdosi, 337 ta maishiy xizmat sohasidagi korxonalar mulkchilikning boshqa shakliga o‘tkazildi, ya’ni, xususiylashdi.

Navoiy viloyatida iqtisodiy islohotlarning borishi davlat tasarrufidan chiqarish dasturi asosida olib borildi. 1995-yil 5-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xususiy tadbirkorlikka tashabbus ko‘rsatish va uni rag‘batlantirish” to‘g‘risidagi farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonning ijrosini ta’minlash maqsadida, 1995-yilga avgustiga qadar, 1925 ta xususiy korxonalar ro‘yxatdan o‘tkazildi. Shulardan 1369 tasi xususiy korxonalar, 556 tasi kichik korxonalar edi. Oxirgi 8 oy davomida viloyatda 8 ta kimoshdi savdosi, 2 ta ko‘chmas mulkni sotish konkurslari o‘tkazilib, qo‘yilgan 265 ta obyektdan 91 tasi o‘z egasini topdi[20].

1995-yilda Navoiy viloyati “Biznes-Fond” boshqarmasi tashkil etilgan. Ushbu boshqarmaning asosiy vazifasi kichik biznes va tadbirkorlikni moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash va qishloq xo‘jaligi va sanoat infrastrukturasini rivojlantirish uchun imtiyozni kreditlar ajratishdan iborat edi. “Biznes-Fond” boshqarmasi tomonidan 1996-yil mobaynida qishloq xo‘jalik mahsulotlarini qayta ishlash uchun 16 ta loyihaga – 29339,1 ming so‘m, mahalliy sanoatni rivojlantirish uchun 13 ta loyihaga – 38615,8 ming so‘m ajratildi.

Navoiy viloyati paxta tozalash zavodida 1992-yil I-choragiga qaraganda 1993-yilda 6-15 foiz kamayish bo‘ldi. Paxta tozalash sanoatida ishlab chiqarilayotgan paxta tolasining jahon bozorida

bemalol raqobatlasha oladigan sifat ko‘rsatkichlariga ega bo‘lishini ta’minlash muhim vazifa edi. Bu borada kamchiliklar ham yo‘q emas edi. Jumladan, 1992-1993-yillarda paxtani qayta ishlash korxonalarida 5,9 ming tonna paxta me’yoriga nisbatan ko‘p chiqitga chiqarilib, bundan xo‘jaliklar 650 million so‘m zarar ko‘rishdi[21].

Paxtachilik sanoatini rivojlantirishning muhim yo‘li bu – paxtani qayta ishlashni tashkil etishdan iborat edi. 1993-yilda Shvetsariyaning “ATC” firmasi bilan hamkorlikda yiliga 1200 tonna tolani qayta ishlovchi to‘qimachilik fabrikasi qurilishi boshlandi. Isroil davlatining “YuCON-Ayzenberg” firmasi bilan 300 tonna chigitni qayta ishlovchi qo‘shma korxona qurilishi boshlandi[22].

Qiziltepa tumanida 1992-yilda yiliga 30 ming tonna paxta, 300 tonna pilla, 300 tonna jun, 20 ming donadan ortiq qorako‘l teri tayyorlangan. 1995 yilgacha tumanda 150 dan ortiq mahsulotlarni qayta ishlovchi sanoat korxonalarini barpo etildi. Natijada, 6,5 ming ish o‘rni yaratildi hamda yiliga 700 million so‘mdan ortiq xalq iste’mol mollari ishlab chiqarildi. Shu bilan bir qatorda, paxta tozalash zavodi bazasida ip yigirish kombinati, to‘qimachilik kombinati va tikuvchilik fabrikasi barpo etildi[23].

1993-yilda Navoiy shahrida noto‘qima materiallar fabrikasida 70 tonna mahsulotni qayta ishlaydigan yigiruv sexi faoliyat ko‘rsata boshladi[24].

1993-yilda Navbahor tumanida chorvadorlari davlatga 21 191 dona qorako‘l teri, 1588 sentner jun, 222 tonna pilla topshirib, yillik rejani ortig‘i bilan bajardilar. 1994-yil yilda Italiya davlati bilan hamkorlikda yiliga 1700 tonna paxtani qayta ishlaydigan ip yigiruv korxonasi qurildi[25].

1993-yilda Turkiyaning “Deri-maksan” firmasi bilan terini qayta ishlovchi zavod, Germaniyaning “Universal” firmasi bilan junni tozalab, xomashyo oluvchi liniyalar qurilishi ham boshlandi[26].

1994-yilda “Agama” qo‘shma korxonasi 250 ming dollarlik ustki kiyimlar, 50 ming dollarlik paypoq mahsulotlarini chet davlatga eksport qildi. “Karakaral” qo‘shma korxonasi filialida oyoq kiyimlari tayyorlash uchun teri mahsulotlarini qayta ishlovchi baza yaratildi. Viloyatda “Tadbirkorbank” filiali tashkil etilda. Ushbu bank tomonidan kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab quvvatlash maqsadida 350 million so‘m miqdorida kredit ajratildi[27].

1995-yilda Nurota tumanida Kipr davlati bilan hamkorlikda “Nurota-Runo” junni qayta ishlash fabrikasi tashkil etildi. Ushbu korxona 170 tonna junni qayta ishlash quvvatiga ega bo‘lib, 100 ming dollarlik chet el texnologiyasi asosidagi dastgohlar bilan jihozlandi[28].

1996-yilda viloyat miqyosida jun 1578 tonna (1995-yilga nisbatan 94,4 foiz), qorako‘l teri 445388 dona (1995-yilga nisbatan 114,4 foiz), pilla ishlab chiqarish 701 tonna (1995-yilga nisbatan 106,5 foiz)ni tashkil qildi. 1578 tonna jun, 443,7 ming dona qorako‘l teri sotildi[29].

Bugungi kunda tumanda tekstil sanoati aholi bandligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu sohada tumanda "Navbahor Tekstil" hamda "Bright Navoi Textile" qo‘shma korxonalari faoliyat yuritayotgan bo‘lib, ular yirik ish beruvchi subyektlardan sanaladi.

2007 yildan buyon faoliyat yuritib kelayotgan "Navbahor Tekstil" korxonasining yillik ishlab chiqarish quvvati 7800 tonnani tashkil etadi. 2013 yilda tashkil topgan "Bright Navoi Textile" qo‘shma korxonasi esa yiliga 5 ming tonna paxtani qayta ishlash quvvatiga ega. Turkiya hamda Angliya davlati hamkorligida ish yuritayotgan mazkur korxonalarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar asosan eksportga yo‘naltirilmoqda. Mazkur ikkita zavodning o‘zida 800 nafarga yaqin aholi mehnat qilyapti.

2007 — yil kasanachilik ish o‘rinlarini tashkil etish manzilli dasturga kiritilgan ayrim korxona va tashkilotlarda moliyaviy ahvoli nochorligi sababli belgilangan topshiriqlarni bajarmadi[30]. Hududlardagi maxsus ishchi guruhlar tomonidan olib borilgan ishlar natijasida manzilli dasturga kiritilmagan boshqa korxonalar hisobidan belgilangan rejalar to‘liq bajarilmadi. Jumladan, manzilli dasturga kiritilgan Navoiy, Zarafshon

shaharlari, Karmana, Nurota, Uchquduq tumanlarining kasanachilik ish o‘rinlarini tashkil etish hududiy dasturlardagi bir qator korxona va tashkilotlar o‘rniga kasanachilik ish o‘rinlari tashkil boshqa korxonalar hisobiga viloyatda yillik reja bajarildi[30].

Navoiy viloyati hududidagi ishlab chiqarish korxonalarida 2008 yil davomida kasanachilik mehnatini tashkil etish manzilli dasturi hamda viloyatning 2008 yil birinchi yarim yiliga mo‘ljallangan “Bandlik” dasturi ijrosini ta’minlash maqsadida viloyat ishchi guruhi ham tuzildi. Viloyat hokimi o‘rinbosari, ishchi guruh rahbari I.Samadovga viloyat dastur ijrosini ta’minlash va nazorat qilish, hududlarda vujudga keladigan muammolarni o‘z vaqtida yechilishini ta’minlash maqsadida, ishchi guruh a’zolarini tuman va shaharlarga biriktirish, viloyat ishchi guruhi bilan birgalikda har bir tumanda ishlab chiqarish korxonalarida kasanachilik mehnatini tashkil etilishi hamda “Bandlik” dasturiga kiritilgan obyektlarda yaratiladigan yangi ish o‘rinlarini har oyda yo‘nalishlar bo‘yicha o‘rganish, ularning to‘liq yaratilishini ta’minlash va tahlilini olib borish, tumanlardagi ishchi guruh ish faoliyatini muntazam ravishda nazorat qilish, dastur ko‘rsatkichlarini bajarilishida ortda qolayotgan muammoli korxonalar ro‘yxatini shakllantirish va ular bilan doimiy ishlar olib borish, korxona rahbarlari va ishchi guruh faoliyatni tanqidiy baholash, o‘tkaziladigan hokimlik soatlariga doimiy ravishda masalalar kiritish vazifasi topshirildi[31].

Shundan so‘ng viloyatda, xususan, birgina «Qizilqumsement» OAJ ma’muriyati hukumat tomonidan 72 ta ish o‘rni to‘liq tashkil etilib, fuqarolar kasanachilik asosida ish boshladi. Ular orasida 42 nafar tikuvchi, 21 nafar chorvador, 3 nafar sartarosh, nafar 1 mehmonxona ma’muri, 2 nafar temirchi chilangar, 3 nafar kitob muqovalovchi bo‘lib ishladilar. Zavodga qarashli ishchilar yotoqxonasida kasanachilik bo‘yicha ish boshlagan ayollar faoliyati yo‘lga qo‘yildi[32].

Biroq, kasanachilikka alohida e’tibor berib kelayotgan davlatlar bilan solishtirganda O‘zbekistonda kasanachilikni rivojlantirishda imkoniyatlardan shartli darajada foydalanilmaganligi ham ma’lum bo‘ladi. Bu kamchiliklar aholida kasanachilik faoliyati, afzalliklari va ish, xizmat taklif qilayotganlar haqidagi axborotlarning kamligi kasanachilar o‘rtasida raqobat muhitining kam shakllanganligi kabilarda ko‘rindi[33].

“Ayollarga andozalarni bergandan keyin korxonaga borib o‘tirish yoki kerakli soatni ishlab berishi shart bo‘lmadi”, — deydi 1999-2000 yillarda Navoiy viloyat Karmana tuman iqtisod masalalari bo‘yicha tuman hokimi o‘rinbosari bo‘lib ishlagan Musallam Ibragimova. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 2006 yil 5 yanvarda “Yirik sanoat korxonalari bilan kasanachilikni rivojlantirish asosida ishlab chiqarish va xizmatlar o‘rtasida kooperatsiyani kengaytirishni rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-3707-son Farmoni chiqqanidan so‘ng viloyatda kasanachilikka yanada ko‘proq e’tibor berila boshladi. Bu vaqtga qadar ayollar qo‘l mehnati bizda yaxshi rivojlanib kelgan edi. Farmon chiqqanidan so‘ng kasanachilikda uch tomonlama shartnoma tuzildi va u Korxona — Mahalla — Kasanachi tartibida tashkil etildi. Bu uyda o‘tirgan ayollar uchun juda qulay bo‘ldi. Mahalla faollari uyda o‘tirgan ayollarni ish bilan ta’minlash maqsadida buyurtmaga ehtiyoji bor korxonalardan ish topib ayollarni ish bilan ta’minladilar. Shu tariqa ayollarni asta-sekin ish bilan ta’minlashni yo‘lga qo‘ya oldik. Hatto, ishlab chiqarish korxonalariga haftaning ma’lum bir vaqtida sartaroshlar borishi ham tashkil etildi. Tasavvur qiling, bizda korxonalar uch smenada ishlaydi, ishchilar ishdan chiqib maishiy ehtiyojlariga chiqishlari uchun sharoit yaratish maqsadida korxona xodimlarining ishdan chiqishiga yoki tushlik vaqtida korxonaning o‘zida sartaroshlik xizmati yo‘lga qo‘yildi. Kasanachilar ko‘proq, “Simzavod” “Navoiyissiqlikelektrostansiyasi”, “Navoiyazot”, “Navoiymetallurgiya”, “Qizilqumsement" AJ da bo‘ldi[34].

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 2006 il 5 yanvardagi Farmonidan kelib chiqib, “Qizilqumsement" AJ da kasanachilik bo‘linmasi tashkil etildi.

Bo‘linmada ikkinchi chorak yakunigacha boshliq, 1 nafar tikuv ustasi, 2 nafar patdo‘z, 48 nafar tikuvchi qabul qilindi. 2007 yilga kelib 10 nafar tikuvchilik ishi o‘rni yaratildi. 2012 yil korxonada maxsus ish kiyimlariga talab oshganligi bois yana 10 nafar tikuvchi ishga qabul qilindi. Bo‘linma tikuvchilari qishki va yozgi maxsus ish kiyimlari, issiq kurtka, nimcha, stullarga g‘ilof, choyshablar, korxonaning tibbiyot xodimlariga, ichki qo‘riqlash, yong‘in xavfsizligi xodimlariga maxsus kiyim tikish bilan shug‘ullandilar. Hatto, 2013 yil 12 nafar erkaklar korxonaning yordamchi xo‘jaligi uchun yem — xashak tayyorlovchi qilib ishga olindi[25].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab xususiylashtirish jarayonining boshlanishi, mulkdorlar sinfining shakllanishi, kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari faoliyatining yo‘lga qo‘yilganligini ko‘rish mumkin.

Respublikada bozor munosabatlariga o‘tish jarayonida amalga oshirilgan ishlardan biri, rivojlangan xorijiy davlatlar o‘rtasida hamkorlik aloqalarining o‘rnatilishi, ular tomonidan yengil sanoat sohasiga investitsiyalarning kiritilishi natijasida soha o‘zgarishlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Yengil sanoat korxonalarini qayta texnikaviy jihatdan jihozlash ishlari amalga oshirildi.

Viloyat paxta tozalash zavodlari va to‘qimachilik korxonalarining zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanishi, samaraliroq ishlaydigan, sifat ko‘rsatkichini oshiradigan agrigatlarining o‘rnatilishi bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Qarshiev R.M. Navoiy shahriining iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti: tajriba va muammolar (1958-1990 yy): Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. — Andijon: 1996. — 147 b.
2. Vohidova M. O‘zbekistonda tadbirkorlikning rivojlanishida xalqaro iqtisodiy integratsiyaning ta’siri (Navoiy viloyati misolida): Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. — Toshkent: 2018. — 48 b.
3. Shamiyev F U, Xorijiy sarmoya jalb etish jarayonini faollashtirish (Navoiy viloyati sanoati majmui misolida): Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -Toshkent: 2004.— 127 b.
4. G.I.Norquvvatova “Mintaqada yengil sanoatni rivojlantirish va hududiy tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Navoiy viloyati misolida). Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -Urganch: 2023.— 148 b.
5. Qorayev S. O‘zbekiston viloyatlari toponimlari. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005 — 240-bet.
6. Sattorov U. Navoiy viloyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.- 283 b.
7. R.Maqsudov, Q.Rajabov. Qiziltepa tarixi. (Uchinchi eng muhim qisqa ma’lumotlar). – T.: «Fan va texnologiya», 2016, 96 bet.
8. R. Maqsudov, Q. Rajabov. Qiziltepa tumani kecha va bugun. – T.: Sahhof, 2021. – 117 b.
9. Xolmurodov R. Xatirchi tumani tarixidan lavhalar. –Toshkent: Fan, 1996, 10-11-b.
10. Hotamov A., Bekniyozov N... Karmana — qadimiy diyor. Toshkent: O‘zbekiston, 2007 — 152-bet.
11. Hotamov A., Halilov Sh. Yillar sadosi. Toshkent: Adolat, 1995 — 72-bet.
12. Azamat Zaripov, Shoyim Shernazar. Karmana kechmishi. Toshkent: Sahhof, 2021 — 192-bet.
13. Olmaxon Hayitova, Xurshid Qurbonov. Karmana tarixi. Toshkent: Mashhur-press, 2018 — 216-bet.

14. Salimov T.U. Nurota va nurotaliklar. T.: Universitet, 2019. -158 b.
15. Inoyatov S., Yo‘ldoshev N., Hayitova O. Ko‘hna tarix guvohi (Karmana tarixidan lavhalar). Toshkent: Sharq, 2000 — 43-bet.
16. Raupov R.X. O‘zbekiston yengil va oziq-ovqat sanoatining aholini iste’mol mollari bilan ta’minlash tarixidan. – Tarix fanlari nomzodi. diss. avtoref. – Buxoro, 1997.
17. F.U.Xolmanova. O‘zbekistonda yengil va oziq-ovqat sanoati rivojlanish tarixi (Surxondaryo viloyati misolida, 1991-2020 yy) tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. Termiz–2022. — B. 137.
18. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 30-ish, 57-varaq.
19. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 30-ish, 41-varaq.
20. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 135-ish, 8-varaq
21. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 31-ish, 81-varaq
22. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 4-ish, 37-varaq
23. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 3-ish, 12-varaq
24. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 31-ish, 3-varaq
25. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 31-ish, 16-varaq
26. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 4-ish, 37-varaq
27. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 31-ish, 62-varaq
28. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 135-ish, 19-varaq
29. Navoiy viloyati davlat arxivi. Fond-100, 1-ro‘yxat, 247-ish, 18-varaq
30. Navoiy viloyat hokimligi arxivi. F-100, ro‘yxat-1, yig‘ma jild-900, 45-46 varaqlar
31. Navoiy viloyat hokimligi arxivi, 1-100, ro‘yxat-1, yig‘ma jild-902, 34-35 varaqlar
32. Bayziyeva X. Korxona kasanachilikka yo‘l ochdi / Do‘stlik bayrog‘i. 2006 yil 28-dekabr.
33. Rajabov U. Kasanachilik — bandlik va oila byudjeti daromadlarini oshirishning qo‘shimcha manbai iqtisod va moliya. -№ 6, 2017.- 13 bet.
34. Navoiy viloyat Karmana tuman iqtisod masalalari bo‘yicha 1999-2000 yillarda tuman hokim o‘rinbosari bo‘lib ishlagan Musallam Ibragimova bilan qilingan suhbatdan. Suhbat 2022 yil 20 avgustda yozib olingan.
35. “Qizilqumsement" AJ joriy arxivi materiallari.